

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 369-385; N. Andrić v.dğr., *Beograd u XIX veku* : *Belgrade in the Nineteenth Century*, Belgrade 1968, s. 205; J. Todorović — V. Kondić, *Keltski i Rimski Singidunum* : *Celtic and Roman Singidunum*, Belgrade 1971, s. 39, 50; *Sedam hiljada godina Beograda: Seven Thousands Years of Belgrade*, Belgrade 1975, s. 116; M. Bajalović — H. Pešić, *Srednjovekovnom Beogradu u pohode: A Visit to Mediaeval Belgrade*, Belgrade 1977, s. 109; D. Djurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867: Arhitektonsko-urbanistička studija: Belgrade as Oriental Town under the Turks 1521-1867: An Architectonic-Urbanistic Studys*, Belgrade 1977, s. 223; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri II*, s. 8-27; M. Popović, *Beogradska turdjava: The Fortresse of Belgrade*, Belgrade 1982, s. 217; *Beograd: Belgrade*, Belgrade 1984, s. 50; M. Cavid Baysun, "Belgrad", *IA*, II, 475; B. Djurdjer, "Belgrade", *EI²* (İng.), I, 1163; a.mlf., "Belgrâd", *UDMİ*, IV, 816-821.

DİVNA DJURIC-ZAMOLO

BELGRADCİK

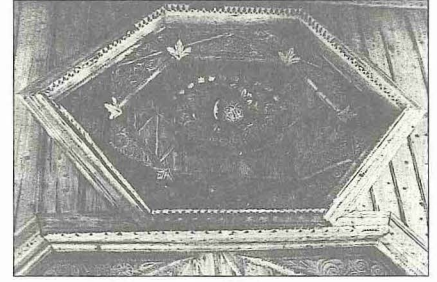
Bugün Belgradžik adını taşıyan, Kuzeybatı Bulgaristan'da Vidin'e bağlı küçük bir kasaba.

Vidin'in güneybatısında 52 km. mesafede, denizden 520 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın adı, bugün Yugoslavya'nın başşehri olan Belgrad'dan, Macaristan'daki İstolni Belgrad'dan, Arnavutluk'taki Arnavut Belgrad'ından (Berat) ve Erdel'deki (Transilvanya) Erdel Belgrad'ından (Alba Julia) ayırt edilmek için Belgradcık şeklinde anılmıştır. Slavca asıl adı olan Belgrad "beyaz kale" anlamına gelmektedir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde (1396-1878), önceleri Vidin sancağına bağlı küçük bir kale iken XVIII. yüzyılda gelişerek bir kasaba özelliğini kazanmıştır. XIX. yüzyılda kaza merkezi olmadan önce bir nahiye durumundaydı.

Belgradcık, tıpkı Anadolu'da Kapadokya bölgesini andıran ve Avrupa'da pek görülmeyen çok güzel ve alışılmadık bir coğrafî mevkide kurulmuştur. Kalenin

bir Roma yapısı olduğu zannedilmektedir. XIII ve XIV. yüzyıllarda bu kale Bulgar Vidin Prensiği'nin küçük bir istihkâmı durumundaydı. I. Murad zamanından beri Osmanlılar'ın bir vassâl*ı olan prenslik, 1396'da Niğbolu Zaferi'nden sonra tamamıyla Osmanlı hâkimiyetine girince Belgradcık da ele geçirilmiş oldu. Fâtih Sultan Mehmed zamanında bölgedeki Osmanlı askerî gücünün yarısını, vaktiyle Osmanlı askerî sistemi içine alınmış olan yerli hıristiyan kuvvetler oluşturuyordu. Belgradcık'tan ilk olarak bahseden 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ne göre burada otuz altı hıristiyan hâne ve kalede küçük bir Türk garnizonu ile bir de cami bulunuyordu. 1466'da ise hıristiyan hâne sayısı kırk dört olarak gösterilmisti (İstanbul Atatürk Ktp., Muallim Cevdet, nr. O.90; BA, *MAD*, nr. 18). 1528'de garnizonda, içlerinde bir imam ve bir dizdarın da bulunduğu on altı muhafız görev yapıyordu (BA, *TD*, nr. 370). 1586 tarihli deftere göre ise kalede yirmi yedi muhafız ve bunlara mensup dokuz kişi bulunuyor, ayrıca ziraatla uğraşan kırk kadar (7 hâne, 5 mücerred) müslüman nüfus yaşıyordu (TK, *TD*, nr. 57, vr. 126^{a-b}).

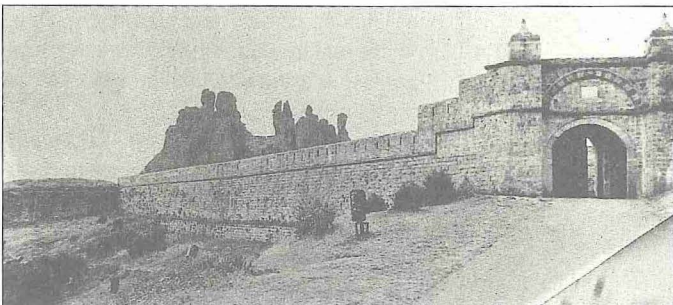
Belgradcık XVII. yüzyılda bir Türk-müslüman yerleşme merkezi olarak kalenin dışına doğru gelişme gösterdi, XVIII. yüzyılda da küçük bir kasaba haline geldi. 1170'te (1756-57) Hacı Hüseyin Ağa bu yerleşmede rol oynayan camiye yeniden inşa ettirdi. 1975'te hâlâ ayakta kalabilen bu cami, ağaç kaplama dikdörtgen şeklindeki yapısı, mahallî Bulgar uygulamaları ve eski Türk geleneğinin karışımı olan ağaç oyma tavanı ile dikkati çekmekteydi. Kasabada özellikle XIX. yüzyılda Bulgar etkisi önem kazanmaya başladı. 1821'de burada bir okul, 1840'ta ise bir genel okuma salonu (Üçilişte) açıldı. II. Mahmud döneminde Sırbistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu ve yeni Osmanlı-Sırbistan sınırınının Belgradcık'ın 15 km. batısından geçecek şekilde yeniden tesbit edildiği sırada eski kale artan stra-

Hacı Hüseyin Ağa Camii'nin işlemeli ahşap tavanından bir detay - Belgradcık / Bulgaristan

tejik önemi sebebiyle yeniden inşa edilip genişletildi. Padişahın ve Vidin müşiri Hüseyin Paşa'nın bu inşaattaki sorumluluklarını ve gayretlerini öven iki kitâbe, buranın tamamlanış tarihini 1254 (1838-39) olarak gösterir. 1841 ve 1850'de bu yeni kale, Tanzimat'ın uygulanışına karşı çıkan 12.000 kişilik Bulgar köylü grubunun çıkardığı isyan (Belgradcık isyanı) sebebiyle şiddetli bir mücadeleye sahne oldu; bunlar kaleye hücum ettilerse de başarısızlığa uğradılar.

Kırım Harbi'nden sonra Osmanlı hükümeti hem Sırbistan'a göç eden Bulgarlar'dan boşalan yerlerin insan gücü açığını kapatmak için, hem de stratejik askerî önemi dolayısıyla Belgradcık bölgesine kalabalık bir Çerkez grubu yerleştirdi. Bunlar Nusretiye, Osmaniye, Tevfikiye adlarıyla yeniden kurulan üç köyde iskân edildiler; toplam nüfusları ise hemen hemen 2000 dolayındaydı. Bir sınırlı bölge olan Belgradcık'ın nüfus yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler veren *Tuna Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre, sınır bölgesi olmadan önce daha geniş bir sahayı kaplayan, ancak daha sonra sınırları daralan Belgradcık kazasında otuz sekiz kadar köy vardı. Bunlardan sadece Çerkezler'in yerleşmiş oldukları üç köy müslüman köyleri olup ayrıca iki küçük muhacir grubu da diğer köylerde yerleştirilmişlerdi. Belgradcık kasabası ise üçte ikisi müslüman olan yaklaşık 2600 kişilik bir nüfus ve 300 eve sahipti. Bütün kazada 14.400 hıristiyan ile 3700 müslüman nüfus bulunuyordu. Büyük sosyal karışıklıklar sebebiyle iki cemaat arasındaki münasebetler giderek gerginlik kazandı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Belgradcık Kalesi Ruslar tarafından kuşatılarak bombardıman edildiği de 25 Şubat 1878 Edirne Antlaşması'ndan hemen sonra zap-

II. Mahmud devrinde 1254'te (1838-39) yeniden inşa edilmiş olan Belgradcık Kalesi - Bulgaristan

tedilebildi. Türk nüfusun hemen hemen tamamı, savaşlar veya onu takip eden göçler sırasında Anadolu'ya gitti. Geride çok az sayıda Türk nüfus kaldı. Nitekim 1975'te burada az sayıda Türk aileinin yaşadığı tesbit edilmişti. Türk halkın göç etmesiyle kasabanın nüfusu oldukça azaldı. 1880'de yapılan Bulgar sayımına göre burada sadece 1100 kişi yaşıyordu.

Bugün Belgradcık'ın nüfusu 7000'e ulaşmış olup bir turizm merkezi haline getirilerek buraya modern bir kasaba hüviyeti kazandırılmıştır. Eski Osmanlı kalesi restore edilmiş ve müze olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kale, Bulgaristan'da diğer benzerleri arasında en iyi korunan ve bakımı yapılanını teşkil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 370; TK, TD, nr. 57; BA, MAD, nr. 18; İstanbul Atatürk Ktp., Muallim Cevdet, TD, nr. O.90; F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, Leipzig 1880, II, 260-266; C. Jireček, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Prag-Wien-Leipzig 1892, s. 414-415; K. Panov, *Belogradžiskoto Västanie*, Belogradžik 1937; Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara 1943; a.mlf., "Application of the Tanzimat and its Social Effects", *Ar.Ott.*, V (1973), s. 97-128; Dušanka Bojanić, "Fragment Zbirnog Popisa Vidinskog Sandjaka iz 1466 godine", *Mešovita (Miscelanea) Istoriski Institut Beograd*, Beograd 1973, s. 5-77; V. Stojančević, "Prince Miloš and the Belogradžik Revolt", *Istoriski Casopis*, III, Belgrad 1952, s. 129-145; *Enciklopedija Bălgarija*, Sofia 1978, I, 251-254.

MACHIEL KIEL

BELH

(بلخ)

Afganistan'ın kuzeyinde bir şehir ve eyalet.

Belh şehri Amuderya'nın güneyindeki Dehâs ırmağı üzerinde ve Kûhibâbâ dağının eteğinde kurulmuştur. Adını eski Farsça'da (Persçe) Bâhtrîş, Avesta'da Bâhdi (Bahdri) ve Grekçe'de Baktra şeklinde geçen Baktres'ten (muhtemelen Dehâs ırmağının eski adı) alır.

Şehrin kuruluşu ile ilgili birçok rivayet vardır. Bunlardan bazılarında göre bu şehri İran yaratılış efsanelerinde geçen Keyümers yaptırmaya başlamış, efsanevi hükümdarların üçüncüsü olan Tahmûras tamamlamıştır. Bir rivayete göre de Belh yine efsanevi hükümdarlardan olan Minücihr b. İrec tarafından yapılmıştır. Belh'in bir süre Turan Hükümdarı Efrâsiyâb'ın başşehri olduğu da rivayet

edilir. Milâttan önce 329'a kadar Persler'in (Ahemenîler) Bahtrîş satraplığının merkezi olan Belh bu tarihte İskender'in eline geçti. İskender'in ölümünden sonra Selevkos Krallığı sınırları içinde kaldı; daha sonra Baktriana Krallığı'nın ve Kuşanlar ile Eftalitler'in (Ak Hunlar) başşehri oldu. Sâsânîler döneminde (226-651) burada Horasan merzûbân*larından biri kalırdı. İslâm fethinden bir süre önce Nevbahâr adlı mâbedi ile Budistler'in ziyaretgâhlarından biri olduğu gibi Zerdüştiler için de büyük önem taşıyordu.

Belh'in İslâm egemenliğine hangi tarihte girdiği kesin olarak belli değildir. Bazı kaynaklara göre, Hz. Osman döneminde Basra Valisi Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in kumandanlarından Ahnef b. Kays 32 (653) yılında Belh'e bir sefer düzenlemiş ve halk 700.000 dirhem haraç ödemeyi kabul etmiştir (Belâzürî, s. 592). Ancak şehir ve bölgenin Arap egemenliğine tam olarak girişi Muâviye dönemine rastlar. Belh 42 (662-63) veya 43'te (664) Kays b. Heysem veya Abdurrahman b. Semüre tarafından fethedildi, bu seferler sırasında Nevbahâr adlı ünlü mâbed yıkıldı (Belâzürî, s. 594). 671'de Rebî b. Ziyâd adlı Emevî kumandanı bir ayaklanmayı bastırmak üzere Belh'e geldi. 709'da Vali Kuteybe b. Müslim'e karşı ayaklanan Eftalit Prensi Tarhan Nîzek Belh'i aldıysa da daha sonra Kuteybe'nin gönderdiği kuvvetlere yenildi. Halkın sık sık ayaklanması şehrin harabe haline gelmesine sebep oldu. Bunun üzerine Araplar Belh'i bırakıp oraya 2 fersah (yaklaşık 12 km.) mesafede bulunan Berûkân adlı bir yeri ordugâh haline getirerek buraya yerleştiler; böylece Belh

725'e kadar harabe halinde kaldı. Bu tarihte Esed b. Abdullah el-Kasrî şehri yeniden inşa ederek ordugâhı buraya taşıdı ve yönetimini de sonradan Abbâsî veziri olan Hâlid'in babası Bermek'e verdi. 735'te yeniden Horasan valiliğine tayin edilen Esed, bu tarihe kadar Horasan'ın başşehri olan Merv'in yerine Belh'i merkez yaptı ve gelişmesini sağladı. Esed ölünce (738) onun yerine gelen Nasr b. Seyyâr el-Kinânî Belh'i daha çok askerî maksatlarla imar etti ve bu amaçla yaptırdığı Hinduvan Kalesi içine 10.000 kişilik bir kuvvet yerleştirdi. Ancak Belh'in diğer bölgelere uzaklığını ileri sürerek yine Merv'i Horasan'ın başşehri yaptı.

Abbâsîler'in ilk dönemlerinde adı pek geçmeyen Belh'i Hârûnürreşid döneminde (786-809) kumandan Ali b. Mâhân, âsi Râfî' b. Leys b. Nasr'a karşı üs olarak kullandı. Sonraları Abbâsîler'den bağımsız olarak Horasan'da hüküm süren Tâhirîler'in eline geçen şehir bu dönemde Bânîcürî emirlerinin idaresinde kaldı. Bunlardan Dâvûd b. Abbas el-Bânîcürî babasının yerine buranın valisi oldu (847). Ancak 870'te (veya 871) Ya'kûb b. Leys tarafından şehirden çıkarıldı. Semerkant'ta Sâmânîler'e sığınan Dâvûd bir süre sonra Belh'e dönebildi ve burada öldü. Ölümünden sonra Belh'in yönetimi akrabalarından Ebû Dâvûd Muhammed b. Ahmed'e kaldı (874). Saffârîler'den Amr b. Leys bu bölgeyi egemenliği altına almasına rağmen Belh'in Ebû Dâvûd'un elinde kaldığı anlaşılmaktadır. Amr b. Leys'in Belh civarında Sâmânîler'e esir düşmesi üzerine burası da onların eline geçti (900). Şehir Sâmânîler'in son dönemlerinde büyük bir gelişme gösterip ticaret ve yüksek kültürü ile diğer şehirlerden ayrıldı. Arap coğrafyacılar bu dönemlerdeki Belh'in güzelliğini ve ihtişamını anlata anlata bitiremezler ve ona "beldelerin anası" anlamına gelen "ümmü'l-bilâd" lakabı ile görkemli, muhteşem anlamına gelen "behiyye" (el-Belhü'l-behiyye) sıfatını verirler. Sâmânîler'in bu dönemlerinde buraya vali olarak tayin ettikleri Fâik Hassa, Alp Tegin ve Sebük Tegin hemen hemen bağımsız idiler. Sâmânî toprakları Gazneli Mahmud'la Karahanlılar arasında bölüşülünce Belh Mahmud'un payına düştü. Ancak Karahanlılar'dan İlig Han Nasr, Çağrı Tegin adlı kumandanını Belh'in zaptına memur etti. Çağrı Tegin şehri aldı ve bizzat Gazneli Mahmud tarafından yaptırılan Bâzâr-ı Aşıkân'ı yıktırdı. Bunu Hindistan'da haber alan Mahmud geri dönüp Çağrı'yı

